

CANDIDE

Kortársunk, Voltaire

BÁRON GYÖRGY

VOLTAIRE FILOZÓFIAI TANMESÉJÉNEK A REMÉNYRŐL, A CSALÓDÁSRÓL ÉS A LÉTEZÉS MEGMAGYARÁZHATATLAN DÉMONOLÓGIÁJÁRÓL A RAJZFILM IDEÁLIS KÖZEGE.

Kévs nyitottabb és provokatívabb műve van a világirodalomnak Voltaire *Candide*-jénél. Ez azt jelenti, hogy vászonra (vagy színpadra) adaptálni csak istenkísértő vakmerőséggel lehet, ami nem áll távol a nagy blaszfemistától. Magát a történetet teljesen értelmetlen a képek nyelvére átültetni, mert egyfelől annyira szerteágazó, hogy szinte szétperlik, másfelől a lényege nem a kalandok sorozata, hanem a gúnyoros filozófiai példabeszéd, a gondolat és a képzelet fékek nélküli, szabad szárnyalása. A pikareszk mese csak a váz, a vékony szál, amelyre az örült világ képei felfűződnek. Vagyis filmre adaptálni nem a kalandok sorát érdemes, hanem a mű zabolátlan, mindennek fityiszt mutató szellemiségét. A fennmaradt skiccek szerint erre törekedett a nyolcvanas években Kovásznai György, akinek ez alighanem a főműve lett volna, s akinél nehéz alkalmasabb alkotót elképzelni egy *Candide*-mozgóképre. A regény adaptációja élőszereplős filmen szinte elképzelhetetlen, lévén a játékfilm anyaga túlzottan is konkrét, valósághoz kötött, vele épp a könyv lényege vész el: a csapongó képzelet. Viszont – jól látta ezt Kovásznai – valósággal kínálkozik az animációra, mert ott a fantázia legyőzheti a realitás nehézkedését, s a figurákban, helyszínekben, akciókban szabadon kalandozhat, kizárólag a művészi képzelőerő korlátai szabnak neki határt. Kovásznai csak az előkészületekig jutott el, fennmaradt vázlataiból következtethetünk rá, milyen lett volna a nagy mű, s arra is, mekkora veszteség, hogy nem fejezhette be. Az elejtett fonalat jó harminc évvel később tehetséges és ambiciózus fiatal animációsok vették fel. Tizenhárom részes sorozatuk a modern magyar animáció egyik legnagyobb teljesítménye.

Kreif Zsuzsanna, Bera Nándor, Turai Balázs rendezőknek, Iványi-Bitter Brigitta és Fehér Károly producernek és alkotótársaiknak immár két nyomasztó örökséggel kellett megküzdeniük: egyfelől Voltaire-ével, másfelől Kovásznai-ével. Sikeresen szakadtak el mindkettőtől, megőrizve azt, ami a kisregényben fontos, s ami Kovásznai ecsetjét is inspirálta: a regény csúfondáros szellemét. Nem használták Kovásznai jellegzetes festmény-technikáját, s nem vették át automatikusan a vázlataiban szereplő karaktereket sem. Új utakon indultak el, a harmadik évezred *Candide*-ját alkották meg. Az ő főhősük, szemben Kovásznai vázlataival – s magának a regénynek a főszereplőjével –, femininebb, androgünebb jelenség. Az eklektikus formanyelv emlékeztünkbe idézi az olyan szabadszajú mai tévésorozatokat, mint a *South Park* vagy a *Gumball*, másfelől a médiashowkat és kvízeket, harmadrészt a netről ránk ömlő program- és információhullámot, azt a globális földanyanyelvet, amelyen az X, Y, Z és Alfa generáció kommunikál. Ebben a poszt-posztmodern kavalkádban kedvünk szerint fölfedezhetjük a Kovásznai-kortárs Reisenbüchler Sándor disztópiáinak csodavilágát, s nem megyünk tőle messzire, ha ráismerünk a *Sárga tengeraltjáró* szelídebb hippizáló Terry Gilliam Monty Python-szekecsseire. Az ihletők között ott találjuk, távoli utalás formájában, az olyan blockbustereket is, mint Kubrick *Dr. Strangelove*-ja, a *Titanic*, s az olyan műfajteremtő fantasykat, mint a *Kóma* vagy a *Nyolcadik utas: a halál*.

Ha egyáltalán fogalmat alkothatunk ennek a műfaji kanavásznak a megnevezésére, keresve sem találhatnánk pontosabbat, mint Voltaire saját szavait Pangloss doktor tudományáról: „kozmo-

lógiaiával kapcsolatos kretinológia”. Voltaire, szembe menve a felvilágosodás szellemével, nem csak az irracionális, s azon belül az egyházat gúnyolja ki, hanem annak másik oldalát, a racionalitást is. *Candide* sem a boldogságot, sem az élet és a történelem értelmét nem találja útja során. Partnerével, Martinnal két heti vita után „éppen olyan okosak voltak, mint az első napon”. A regény olvasója, miközben kínjában röhög a balga főhős újra és újra feléledő naivitásán, ahogy Leibniz tanát próbálja igazolni, mely szerint ez a volna a létező világok legjobbika, Martinnak ad igazat: minden leírás, kaland azt bizonyítja, hogy „ha erre a globusra, azaz globulusra nézünk, az az érzésem, hogy Isten átengedte egy gonosztevőnek”. Miközben, persze, Panglossnak is igaza van: valóban ez a létező világok legjobbika, meg a legrosszabbika is, az egyetlen, jobbat – rosszabbat is, nagy fantáziával – csak elképzelni lehet. S itt máris a képzelet birodalmánál vagyunk, amiből a kisregény és a film is táplálkozik. Utóbbi hozzátéve az azóta eltelt bő két és fél évszázad hasonlóan borzasztó tapasztalatait, a feléledő remények, majd szörnyű csalódások további hullámjátékát, amelyek ma is aktuálissá teszik Voltaire keserű remekművét. A csúfondáros szerző-filozófus annak idején a maga korának tekintélyeit gúnyolta ki, Rousseau-tól Newtonig, nem kímélve a barbár mészárosnak mondott nagy Shakespeare-t sem, ám a fő célpont a hipokrita klérus volt, miközben a zsidó és a muszlim valláson is köszörülte a nyelvét. Ami nem akadályozta meg abban, hogy a birtokán ne emeljen emlékművet – úgymond – Istennek, ezzel is provokálva azokat, akik magukat Isten földi helytartójának mondták. Pornóba hajló paródiát írt a franciák szentjéről, Jeanne d'Arc-ról (*A szűz*), egyházellenes drámáját, a *Mahometet* pedig kihívóan a római pápának ajánlotta.

A *Candide* mostani animált adaptációja a mai kor képi nyelvén szólal meg, s ugyanolyan élesen köszörüli nyelvét a jelenkori hatalmasságokon – legyenek azok politikaiak, közéletiek vagy médiasztárok –, mint Voltaire a saját korának „celebjein”. Csak ezzel a hűtlenséggel maradhat igazán hűséges a regény szellemiségéhez. A figurákat eredetiben áttenni a vászonra hiábavaló lett volna, mert épp a regnáló tekintélyek megfricskázásának kihívó gesztusa, vagyis a lényeg maradna ki belőle.

Az egyes részek nyitó kreditje az univerzumban forgó glóbuszal – akár a világhíradó főcíme. Ekképp a fő dramaturgiai szál nem annyira az utazás, mint a hírfolyam. Érzékeny találat ez, elvégre a mai utazó, modern Candide-ként, a képernyőmonitor előtt ülve száguldozik keresztül-kasul a nagyvilágban, a történések egyidejűségének élményével. Ebben a felfogásban természetesebb az anakronizmusok, a lego-játékoktól a rakétáig, gránátokig, a hitelkártyáig és bankszámláig. A témák is mintha egy esti híradó tartalomjegyzékéből vétetnének. Voltaire napjainkban alighanem ezekkel a történésekkel illusztrálná filozófiai tanmeséjét a reményről, a csalódásról és a létezés megmagyarázhatatlan démonológiájáról. A címszavak: globális felmelegedés, környezetszennyezés, terrorizmus, migránsok. Amikor ezeket a sorokat írom, a nemzetközi média éppen azt találgatja, életben van-e a Voltaire tollára és filmes adaptátorainak ecsetjére kívánczó észak-koreai óriáscsecsemő-diktátor. Nos, ő – pontos találat – filmünkben is a híradások egyik főszereplője. Itt a kedves vezetőt Kim Pan Gloss-nak hívják, hősünk tanítómesterének mai reinkarnációja, amúgy egyszarvú oroszlán és aerobikus tyrannoszaurusz szerelemgyereke, aki

„Mi a legfőbb európai érték?”

valóban a létező világok legjobbját hirdette megteremteni, kisvasutat építve az éhezőknek Észak-Optimisztánban, ami csakis az észak-optimisztániaké (ki másnak kéne amúgy). Nem bizarrabb ez, mint azok a tudósítások, amiket ugyanerről a bizarr alakról naponta látunk az esti híradókban. Candide amúgy migráns, vagyis megvetett idegen mindenütt, a filmben a menekült-kérdés ezért hangsúlyosan megjelenik. „Lőjete, a béke és az emberség nevében” – szól a tűzparancs a barbárságot a civilizált világtól elválasztó fal védőinek, miközben a pusztítás elől menekülő családfele, karjában a kiseddel, kétségbeesetten felsóhajt: „ez majdnem olyan, mint otthon”. Ezek után aligha csodálkozhatunk, hogy a filmbéli iskolában a helyes válasz arra, mi a legfőbb európai érték, nem a szeretet, nem a parlamentáris demokrácia, nem a megértés, hanem – bingó! – a foci: „csapatmunka, férfiaság, hűség... sör, pompomlányok, zsidózás”. Két kisfal, Alsó- és Felső-Takarmánybicske megalomán üres stadionjai között vidáman töfög utasok nélkül a kisvasút...

A záróepizód gigantikus tévékvíz, Tanulmányshow, amelynek résztvevői elismélik, amit az előző részekből tanultak: az éles kritikával bemutatott versenyzőket, úgymint Madame de Stael-t, a

vasretikült, Sir Isaac Newtont és Jean-Jacques Rousseau-t, az egyház kegyetlen kritikáját orrhosszal megelőzve nyer: VV (ValóVilág) Voltaire és az ő verhetetlen produkciója, a *Candide, avagy az optimizmus*. Az egyik zavaros beszédű, mocskosszájú zsűror, akiben hasonlóan zavarosbeszédű valóságos közszereplőre ismerhetünk, megpróbálja ugyan ellehetetleníteni, ám a háborodottat felakasztják, mint Fellini *Nyolc és fél*-jében az okoskodó dramaturgot (aki szintén valóban létezett közszereplő karikatúrája). A történetfűzér itt visszakanyarodik az ihletőhöz: Candide eléri célját, s bár bölcsőbb nem lett, végre viszontlátja imádott Kunigundáját, vénen, rútan, fogatlanul. Elhangzik ugyan a szállóigévé lett intelem, a „műveljük kertjeinket”, ám ez nem különösebben meggyőző, különösen a megvénült Kunigundával a konyhakertben. S jóllehet negyed ezredévet ment azóta előrébb a világ, a mai néző sem tud jobb megoldást.

CANDIDE – magyar, 2018. Rendezte: **Kreif Zsuzsanna**. Társrendezte és írta: **Bera Nándor, Turai Balázs**. Zene: **Benjamin Efrati**. Vágó: **Boda Péter**. Producer: **Iványi-Bitter Brigitta, Fehér Károly**. Hangok: **Rajkai Zoltán** (Candide), **Máté Gábor** (Pangloss), **Kulka János** (Pangloss – a pilotfilmben), **Jordán Adél** (Kunigunda). Jogtulajdonos: **Candide Produkciós Kft.** 91 perc.